

Роман Тимченко

Державне будівництво та політико-економічні перетворення ЗУНР (листопад 1918–червень 1919 рр.)

У статті розглядається розвиток державного будівництва ЗУНР. Характеризуються основні політичні й економічні реформи західноукраїнських урядів наприкінці 1918 — першій половині 1919 років.

В статье рассматривается развитие государственного строительства ЗУНР. Характеризуются основные политические и экономические реформы западноукраинских правительств в конце 1918 — первой половине 1919 гг.

Development of state building of WUPR is examined in the article. Basic political and economic reforms of west-ukrainian governments at the end of 1918 — the first half of 1919 are characterized.

Перша світова війна дала поштовх руху підкорених народів за своє національне самовизначення, під яким не втримуються багатовікові імперії — Німецька, Австрійська, Турецька. У них виникають численні гуртки й національні органи управління, що вимагають повалення самодержавства й створення власних державних утворень. Австро-Угорщина, до складу якої входили західноукраїнські землі, не була виключенням у цьому відношенні. Чехи, словаки, словени, хорвати, серби та поляки чітко визначили мету своєї боротьби — здобуття національної незалежності. Манифест цісаря Карла «До моїх вірних австрійських народів», де проголошувалася перебудова імперії на федеративних засадах, не увінчався успіхом і фактично закріпив розвиток відцентрованих сил в Австро-Угорщині.

Швидкий розвиток національних рухів наприкінці Першої світової війни змусив українців взятися до рішучих дій, але ситуація ускладнювалася націленістю поляків на захоплення

Східної Галичини. Польські лідери, яких підтримувала імперська влада, розробила план встановлення власного панування у краї й спеціально створили Польську Ліквідаційну комісію. Однак їхні плани так і не були реалізовані, оскільки українські військові на чолі з Д. Вітовським захопили владу у Львові й проголосили створення незалежної західноукраїнської держави. Новоутворена країна одразу ж зустрілася з низкою проблем: становлення власних владних органів і проведення виважених політичних і соціально-економічних реформ.

Мета нашого дослідження полягає в: аналізі розвитку державного будівництва, вивченні основних політико-економічних перетворень УНРади й урядів ЗУНР від її утворення до відступу УГА за річку Збруч.

Дана проблема не була залишена поза увагою дослідників. Окремі її аспекти вивчали вчені української діаспори М. Стахів, С. Шевчук та С. Ярославин¹. У сучасній українській науці означені питання піднімали Б. Тищик, М. Литвин і К. Наumenко, П. Гай-Нижник, С. Макарчук та інші².

Восени 1918 р. Перша світова війна підходила до завершення. Німеччина зазнала важких поразок на західному фронті, і постала загроза вторгнення військ Антанти до Австро-Угорщини. Тому 15 вересня 1918 р. австрійський уряд звернувся до президента США В. Вільсона з проханням скликати окрему конференцію для обговорення миру, але отримав відмову.

У такій складній ситуації розпочалася сесія австрійського парламенту. Голова Української парламентської репрезентації Є. Петрушевич на засіданні 4 жовтня висловив сподівання, що імперія повинна стати союзом народів. Він наголошував, що українці втратять будь-яку надію на краще майбутнє в цій державі, якщо Австрія не поділить Галичину. Отже, українці навіть в умовах розпаду імперії та перемоги у Першій світовій війні Антанти продовжували орієнтуватися на Відень.

Виконуючи вказівку імператора щодо створення національних владних органів 18 жовтня 1918 р. у Львові відбувся з'їзд українських депутатів обох палат австрійського парламенту та делегатів

національно-демократичної, радикальної, християнсько-суспільної, соціал-демократичної партій. На ньому були присутні єпископат Української греко-католицької церкви та посланці академічної молоді. Вони конституювалися як Українська Національна Рада. Згідно Статуту до її складу ввійшли всі українські депутати обох палат австрійського парламенту, крайових сеймів Галичини й Буковини та по три представники від кожної політичної партії краю. Президентом проголосили Є. Петрушевича.

Щойно створена УНРада постановила, що «ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині — а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина з містами Старожинець і Серет та українська полоса північно-східної Угорщини — творять одноцільну українську територію. Ся українська національна територія уконституовується отсим як українська держава»³. Дане рішення також передбачало репрезентацію інтересів новоствореної держави на Мирній конференції.

Однак утворення Української Національної Ради, проголошення української держави у Східній Галичині не змінили позицій галицьких політиків. У Відні вони зустрілися з головою австрійського уряду М. Гусареком й поінформували про утворення конституанти. Він пообіцяв провести реорганізацію влади у краї. Однак через зміну прем'єра на Г. Лямаша, який займав відверто антиукраїнські позиції, цьому не судилося відбутися.

31 жовтня з Відня до Львова повернувся парламентський посол Л. Цегельський з інформацією, що Австрія має передати владу в Галичині українцям. Офіційно про це повинні повідомити наступного дня. Отже, навіть у той момент, коли імперія вже майже розпалася, лідери УНРади ще вірили в прихильність цісаря до української справи. Галицькі політики не хотіли розривати зв'язку з Австрією, тоді як поляки, головні вороги західних українців, вже орієнтувалися на Антанту й знаходили там всіляку підтримку. Пізніше газета «Боротьба», орган соціал-демократичної партії, з цього приводу писала, що Є. Петрушевич і його прихильники підтримували тільки Габсбургів, а слово

«Велика Україна» навіть промовити боялися, щоб «не прогнівати цісаря Австрії Карла, який пакував уже свої манатки, утікаючи з свого цісарства»⁴. Фактично це відбувалося тоді, коли сусіди вже проголосили власну незалежність: 24 жовтня — Угорщина, 28 жовтня — Чехословаччина, 29 жовтня — Сербо-Хорватсько-Словенська держава.

Увечері 31 жовтня члени УНРади та Військового Комітету, який був створений ще у вересні 1918 р., скликали нараду старшин, на якій обговорили план дій на 1 листопада. Л. Цегельський запропонував почекати рішення з Відня й не піднімати повстання. Військові на чолі з Д. Вітовським пропонували негайно захопити владу у Львові, оскільки не могли передбачити подальший хід подій. У результаті старшинами була прийнята ухвала про підняття збройного повстання й перейменування Військового Комітету на Українську Генеральну Військову Команду. Від її імені був розісланий по всіх містах і повітах Східної Галичини наказ — у ніч на 1 листопада взяти владу на місцях у свої руки.

Уночі команда українських воїнів зайняла казарми, усі державні установи й захопила владу у Львові⁵. Цього не чекали ні К. Гуйн, ні Р. Пфедфер. Заступник намісника В. Децикевич був змушений формально передати владу УНРаді, яка стала вищим законодавчим органом управління до скликання Сейму.

Молодій державі довелося з самого початку зустрітися з великою кількістю проблем: націленістю поляків на відновлення панування у Східній Галичині, неприйнятним ставленням Антанти, розрухою, що залишилася після війни. У таких складних умовах галицьким українцям довелося займатися створенням і розбудовою своїх владних структур, проведенням реформ.

Першим актом нової влади, після захоплення Східної Галичини, стало видання 1 листопада двох відозв до населення, що вже наступного дня були надруковані в газеті «Діло». Перша оповіщала про утворення на українських землях Австро-Угорської монархії «української держави», визнання УНРади найвищою владою краю й закликала населення до «спокою»⁶. Друга відозва, яка була схожа на програмний документ, проголошувала

демократичні принципи нової держави (громадянську, національну й релігійна рівність), представництво національних меншин у діяльності УНРади, створення уряду. Влада закликала, що «все здібне до оружя українське населення має утворити ти боеві відділи, які або ввійдуть у склад української армії, або на місцях оберігатимуть спокій і порядок, особливо мають бути оберігані залізниця, почта і телеграф» й сподівалася аби населення «всі свої сили» направило на зміцнення державності.⁷ Однак, проголосивши віротерпимість, західноукраїнська влада не закрила польських газет, які на шпальтах відверто принижували й ображали УНРаду й українців.

Згодом, 5-6 листопада УНРада проголосила ще ряд декларацій до населення західноукраїнської республіки для роз'яснення перспектив майбутньої політики. Українському населенню проголошувалося, що в «сотвореній Тобою державі не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших над бідними й економічно слабшими. В Українській Державі всі горожани без ріжниць мови, віри, роду, стану чи пола будуть справді рівні перед проявом закону, а наскрізь демократичний лад, опертий на загальнім, рівнім виборчим праві, від громади починаючи і на державі кінчаючи, забезпечить верховний голос у державі демосови, масам робочого народу»⁸. Передбачалося проведення виборів українського парламенту, встановлювався восьмигодинний робочий день тощо. У другій заяві «Українські вояки» висловлювалася вдячність українському війську, які здобули владу у Львові й інших частинах краю⁹. УНРада затвердила нагородження стрільців відзнакою «За обняття Львова у владсть Української Держави». У третій відозві «Під оружжя» закликалося вступати до армії всіх, «кому тільки доля Рідного краю лежить на серці, кому не байдуже щасте дітей і внуків, хто не хоче панщини, хто натомість бажає собі справедливого ладу...»¹⁰. Особливу надію покладали на залучення до війська української молоді, але сподівання влади не виправдалися. Солдати, повернувшись із фронтів Першої світової війни чи з полону, не поспішали знову

брати до рук зброю. На пропозицію приєднатися до війська вони відповідали: «Я вже три роки в плену наголодувався, набідився, воювати мені остогидло»¹¹.

Отже, уже з перших днів УНРада намагалася залучити на свій бік якомога більше населення західноукраїнських земель. Діючи за демократичними принципами, сподівалася на порозуміння з численними національними меншинами, які проживали у Східній Галичині. Однак головна проблема полягала в тому, що ці кроки не відповідали тогочасним реаліям. УНРада не врахувала, що поляки нізащо не погодяться з втратою цієї території.

Ще напередодні повстання 29 жовтня у Львові було створено Центральне бюро УНРади на чолі з Р. Перфецьким та Харчовий уряд, головою якого став С. Федак. Останній мав займатися забезпеченням державних, освітніх і лікувальних установ продуктами харчування¹². УНРада закликала утворювати повітові харчові комітети, які мали б перейняти на себе функції повітових урядів, не виконувати рішень Польської ліквідаційної комісії та проголосила Легіон Січових Стрільців за основу національних збройних сил¹³. Крім того, йшла мова про вибори громадських комісарів і сільських прибічників Рад, що мали відбутися на зборах у громадах краю. Варто відзначити, що населення на відповідні посади обирало авторитетних людей, які добре знали проблеми краю. Ніхто не був позбавлений права вибору. Це свідчило про демократичність західноукраїнської влади. Її лідери намагалися заручитися підтримкою не лише українців, а й представників національних меншин, які становили у Галичині значну кількість. Однак поляки ігнорували дані зібрання. Аби влада не перейшла до їхніх рук, українських урядовців, які працювали в державних установах, закликали виконувати обов'язки австрійців до остаточної передачі влади УНРаді. Там, де залишалися на важливих посадах працювати представники національних меншин, для нагляду за їх діяльністю призначали українців. Тому безпідставними вважаю звинувачення у терорі українців з боку поляків.

Для охорони громадського порядку створили народну міліцію. У більшості випадків вона обиралася на зборах і була схожа на угруповання населення, яке не завжди виконувало доручення влади. Тому для забезпечення правопорядку в Східній Галичині залишалася діяти й колишня австрійська жандармерія. Єдиним, що зробили лідери ЗУНР, було виключення всіх антиукраїнських елементів з її складу з метою запобігання контрреволюційних дій. Згодом, 6 листопада, УНРада прийняла постанову про створення Корпусу української державної жандармерії. Її очолювала команда державної жандармерії на чолі з головним комендантом П. Индишевським. У лютому 1919 р. його змінив підполковник О. Красіцький. Команда безпосередньо підпорядковувалася Державному Секретаріатові військових справ¹⁴.

З метою кращої співпраці даного органу з населенням, жандармам давалася вказівка, що з громадянами «треба поводити ся як найкраще щоби не давати причин до не годування і заворушень».¹⁵ Для підготовки відповідних кадрів відкрили спеціальні жандармські школи. Загалом було створено 23 відділи державної жандармерії. Навесні 1919 р. вона нараховувала 6 булавних старшин, 25 сотенних старшин і хорунжих, 1000 заводових жандармів, 4000 пробних жандармів та 3000 міліціонерів¹⁶.

Нарешті 9 листопада 1918 р. створено уряд — Державний Секретаріат (згодом — Рада Державних Секретарів). Головою й секретарем фінансових справ став К. Левицький, внутрішніх — Л. Цегельський, закордонних — В. Панейко, судових — С. Голубович, віросповідання й шкільних справ — О. Барвінський, військових — Д. Вітовський, земельних — С. Баран, торгівлі й промислу — Я. Литвинович, публічних робіт — І. Макух, праці й суспільної опіки — А. Чарнецький, здоров'я — І. Куровець, шляхів — І. Мирон, пошти й телеграфу — О. Пісецький, харчових справ — С. Федак¹⁷.

Зайнявши відповідні посади державні секретарі повинні були скласти присягу на вірність західноукраїнській владі: «Я ..., іменованій ... ЗУНР, прирікаю, що мені з тим урядом (сею службою) поручені обов'язки сповнятиму по моєму

найкращому знанню, і згідно з моєю совістю усі мої сили присвячу для добра ЗУНР та її інтересів і скарбових доходів берегтиму у всяких відносинах. Приказом моїх зверхників буду все безумовно послухний».¹⁸ За парламентською традицією державних секретарів привів до присяги найстарший член УНРади Ю. Романчук.

У наступному «приреченні совісного сповнення обов'язків» складали державні службовці всіх рангів, включаючи комісарів сільських громад, пізніше 22 лютого було затверджено текст присяги для вчителів.¹⁹ У ЗУНР вони також прирівнювалися до рангу державних службовців, оскільки повинні були виховувати високоосвічених людей, майбутнього української держави.

13 листопада 1918 р. УНРада ухвалила «Тимчасовий закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії», яким визначалася назва держави — Західно-Українська Народна Республіка, герб (зображення золотого лева на синьому фоні) та її кордони: «Простір Західно-Української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії, — то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимірією і Буковини, та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів): Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марморош»²⁰. Таким чином декларувалося створення в Європі ще однієї незалежної держави. Вищим органом влади мали стати Установчі Збори, вибрані шляхом загального й таємного голосування. До часу їх скликання керівництво державою покладалося на УНРаду та Державний Секретаріат.

Через день 15 листопада газета «Діло» опублікувала роз'яснення до цього закону. У ньому наголошувалося, що «сувереном є цілий народ. В Народній Республіці не може бути пануючих і поневолених, упривілейованих і упосліджених. Всі горожани (громадяни — *Р.Т.*) без різниці мови, віри, стану, пола є рівні, вільні горожани». Вказувалося й на інші демократичні принципи нової держави — доступність отримання освіти, право на працю та користування природними багатствами краю.²¹

Отже, «Тимчасовий закон», який фактично став конституцією ЗУНР, проголошував демократизм, народовладдя, рівність усіх громадян перед законом, що притаманно більшості сучасних європейських конституцій.

Варто детальніше зупинитися на офіційній назві новоутвореної країни. Так у маніфесті, виголошеному УНРадою 19 жовтня, зазначалося про утворення «української держави», ця ж назва була продубльована у відозві до населення 1 листопада 1918 р. Очевидно, це пов'язано з існуванням держави з однойменною назвою в Наддніпрянській Україні, до того ж гетьман П. Скоропадський пообіцяв матеріальну й військову допомогу галичанам. Таким чином, західноукраїнські політики намагалися підкреслити історичну єдність обох гілок українства й не виключали об'єднання з Великою Україною. Коли ж антигетьманські настрої населення посилювалися, становище П. Скоропадського дедалі важчало, а галицьким лідерам стали відомі плани Українського Національного Союзу про початок протигетьманського повстання, вони вирішили проголосити створення «Західно-Української Народної Республіки», що було значно демократичніше й ближче до більшості населення України, а ніж гетьманат «Українська Держава».

Загалом, утворена ЗУНР охоплювала близько 70 тис. кв. км території з населенням 6 млн (у тому числі 71% українців, 14% поляків, 13% євреї, 2% угорців, румунів та інші. За конфесіями поділ був таким: 62% — греко-католики, 18 — римо-католики, 13 — іудеї, 6 — православні. Переважна більшість населення проживала в селах, займаючись сільським господарством²².

Влада будь-якої держави спирається на провладні органи місцевої адміністрації. Тому для більшої інформативності стану справ у повітах, забезпечення підтримки усіх верств населення краю Р. Перфецький запропонував розширити представництво УНРади. 15 листопада був прийнятий закон «Про доповнення складу Української Національної Ради відпоручиками повітових і міських організацій». Відповідно до нього встановлювалася квота: Львів — 4 особи, Чернівці — 2, Станіслав — 2, Бережани — 1, Золочів — 1, Борислав — 1, Дрогобич — 1, Перемишль — 1, Коло-

мия — 1, Самбір — 1, Стрий — 1, Тернопіль — 1, Ярослав — 1. У результаті УНРада збільшила свою чисельність на 70 осіб²³. Вибори планувалося провести 22–26 листопада, що врешті сталося.

16 листопада був прийнятий «Закон про тимчасову адміністрацію областей Західно-Української Народної Республіки», за яким місцеві органи управління ЗУНР підпорядковувалися Державному Секретаріату у Львові як найвищій державній інстанції²⁴. Цей документ продовжив дію законів Австро-Угорської імперії, якщо вони не суперечили державності ЗУНР. Усі урядовці залишалися на власних посадах до прийняття відповідних рішень, але вони мали скласти присягу «чесно служити українській державі». Адміністративні установи переходили в підпорядкування РДС. Замість цісарських старост вводилися посади державних повітових комісарів, яких призначав державний секретар внутрішніх справ. Повітові комісари призначали громадських комісарів, які не були обрані населенням, або затверджували існуючих.

За законом повітовий комісар оголошувався найвищим органом громадської й державної виконавчої влади в повіті. Він зобов'язувався займатися реалізацією розпоряджень УНРади та Державного Секретаріату, затвердженням міських і сільських комісарів, організацією охорони громадського порядку²⁵. Особлива роль покладалася на врегулювання міжнаціональних конфліктів: «Поучити народ, щоби прихильно відносився до жидів і німецьких колоністів та не допускав до погромів, бо викликання безладдя лежить в інтересі ворогів і приготування до насильств повинні бути на місці здавлені»²⁶. А в умовах війни державний повітовий комісар мав забезпечити мобілізацію населення в повіті. Передбачалося брати до армії чоловіків 1901 р. народження, а в прикордонних східних повітах 1893–1901 р.н. Це пов'язано з тим, що свого часу австрійська влада не забирала там населення до війська. Для проведення мобілізації створювалася асеретункова комісія.

Кожного місяця комісари мали надсилати до Державного Секретаріату звіт доходів і видатків свого повіту. З метою рівномірного забезпечення кожного повіту нафтою й сіллю вимага-

лося також подавати обсяги місячних потреб на дані товари. Крім того, повітові комісари інвентаризували все майно, залишене австро-угорським військом, державних і краєвих фондаций, державних лісів та нафтових копалень. До їхніх обов'язків також входило і забезпечення лікування населення. Кожного десятого дня місяця комісари повинні повідомляти про політичне і адміністративне становище в повіті²⁷.

Цього ж дня 16 листопада 1918 р. було видано розпорядження Державного Секретаріату «Про державну адміністрацію», яке конкретизувало дії закону, зокрема, встановлювало обов'язки державних повітових комісарів: берегти інтереси української державності, приймати присягу службовців, затверджувати рішення адміністрації повітових областей тощо.

Фактично УНРада в умовах протистояння з поляками за два тижні прийняла важливі рішення щодо організації державної та місцевої влади. Варто зауважити, що галицькі лідери передбачали стати оплотом української державності на місцях за рахунок державних комісарів. Однак це не завжди вдавалося. Деякі з них, зокрема С. Вітик, користуючись свої привілейованим становищем, діяли у власних, а не державних інтересах. Такі вчинки завдавали не тільки шкоди розвитку ЗУНР, але й відвертали населення від нової влади.

21 листопада ухвалено закон про судівництво, яким встановлювалися повітовий, окружний і вищий суди ЗУНР, а також передбачалося утворення Найвищого Державного Суду у Львові. Рішенням Державного Секретаріату юстиції створили 12 судових округів, які поділялися на 130 судових повітів. Вони мали комплектуватися з місцевого населення. На відповідних посадах могли залишатися колишні працівники при умові, якщо складуть відповідну присягу на вірність ЗУНР. Незважаючи на те, що в Австрійській імперії серед українців було багато суддів, все-таки відчувався брак кваліфікованих кадрів у цій сфері. Тому в лютому 1919 р. УНРада прийняли закон «Про скорочення підготовчої судівської служби». Термін стажування кандидатів став два місяці замість трьох.²⁸

З моменту проголошення закону всі вироки проголошувалися від імені ЗУНР. Запроваджувався принцип гласності, відкритості, а судові засідання проводилося українською мовою. Обвинувачуваний мав право на захист. Для цього створено Палату адвокатів і введено офіційну назву «адвокат»²⁹. 1 березня прийняли рішення «Про тимчасову організацію нотарів», що передбачало утворення нотаріальної служби. Певні труднощі виникли при формуванні прокуратури, оскільки ці посади в більшості випадків займали поляки. Через війну ця служба так і залишилася повністю несформованою.

Війна з Польщею вимагала створення сильної, чітко організованої армії. Тому 13 листопада розпорядженням Державного Секретаріату військових справ затверджено організаційну структуру військових сил ЗУНР. Вона базувалася на територіальному принципі комплектування. Державу поділили на три частини — військові області: А — Львів, Б — Тернопіль, В — Станіслав та 12 військових округів. Кожну з них очолював військовий комендант, який займався мобілізацією, лікуванням поранених, боротьбою з дезертирством та іншими деструктивними елементами³⁰.

Відбулися зміни і в командуванні галицьких військ. Їх очолив генерал-хорунжий М. Омелянович-Павленко, що прибув із Наддніпрянщини для допомоги разом з полковником Є. Мишківським, який став начальником штабу³¹. Це значно посилило війська ЗУНР, бо достатньої кількості власних командних кадрів галичани не мали. Упродовж грудня 1918 — січня 1919 рр. завершилося реформування західноукраїнського війська, зокрема поділено армію на корпуси та бригади. Державному Секретаріату військових справ підпорядковувалися окружні та повітові військові команди. Генеральний штаб Української Галицької армії здійснював планування та керівництво військовими операціями, його доручення виконувала Начальна Команда Галицької армії. У новій армії відчувався брак українських старшин, тому чимало офіцерських посад займали вихідці з УНР або австрійці, угорці, чехи. Це, з одного боку, піднімало бойову

міць УГА. З іншого, дало можливість полякам звинувачувати українців в очах Антанти, що вони використовують колишніх військових з армій Четверного союзу.

Таким чином, у львівській період існування ЗУНР галицьким політикам вдалося реформувати основні засади української державності та почати формування власної армії. Це свідчить про її високу освіченість і обізнаність з правовою системою передових європейських держав. На жаль, це робилося в умовах відступу українських військ з стратегічно важливих центрів — Львова і Перешля. Хоча лідери УНРади не втрачали надії на справедливе вирішення галицької справи і швидке повернення до власної столиці — стародавнього міста Лева.

Після захоплення Львова польськими військами уряд ЗУНР переїхав спочатку до Золочева, а потім до Тернополя. Наприкінці грудня політичне керівництво ЗУНР перебралось до Станіслава, оскільки Тернопіль був дуже віддалений від лінії фронту, що ускладнювало інформування влади про хід військових дій.

У грудні 1918 р. голова Державного Секретаріату К. Левицький подав у відставку. Своє рішення він мотивував виснаженістю й перевтомою від заняття політичним життям. Виконуючим обов'язки голови став С. Голубович, який у січні де-юре очолив новий уряд.

Для покращення якості управління й зменшення кількості державних секретарів, які не завжди були присутні на засіданнях уряду, вирішили скоротити його штат. Так ліквідували посади секретарів з охорони здоров'я, суспільної опіки та праці. С. Голубович став головою й одночасно державним секретарем фінансів, торгівлі й промисловості. В. Панейко очолив секретаріат зовнішніх справ, І. Макух — внутрішніх справ, А. Артимович — освіти і віросповідань, О. Бурачинський — судочинства, І. Мартинець — земельних справ, І. Мирон — шляхів, пошти і телеграфу, М. Козакевич — публічних робіт і гірництва³². Через відбуття В. Панейка на Паризьку мирну конференцію, його функції виконував Л. Цегельський, а згодом М. Лозинський.

4 січня 1919 р., УНРада постановила, що обирає з-поміж себе Виділ, до якого входить 9 членів й Президент Української Національної Ради. Його скликає Президент, а в разі відсутності — найстарший за віком представник³³. Президентом обрано Є. Петрушевича, заступниками Л. Бачинського, С. Вітика, О. Поповича, А. Шмигельського.

До компетенції Виділу входило призначення уряду, його членів і вищих цивільних службовців, затвердження й публікація законів, оголошення амністії, репрезентації держави на міжнародній арені. Виділ мав функціонувати до обрання нового парламенту, постанови приймалися більшістю голосів, де у випадку рівності переважав голос президента³⁴. На рішення про утворення Виділу вплинув невдалий перебіг війни з Польщею, адже не всі члени УНРади могли прибути на її засідання через воєнні дії на території Східної Галичини. Хоча фактично і в Українській Національній Раді й в утвореному Виділі вагоме слово залишалося за Є. Петрушевичем, авторитет якого був беззаперечний. Для покращення діяльності УНРади була створена низка комісій — військова, земельна, законодавча, технічної відбудови, фінансова, закордонних справ, суспільної опіки

4 січня прийняли рішення про спосіб оприлюднення законів і розпорядків ЗУНР. Вони підлягали публікації в спеціальному «Вістнику законів і розпорядків». Перші підписувалися Президентом УНРади і одним з членів Виділу, а другі представником Державного Секретаріату й набували чинності через вісім днів, якщо не було особливого рішення з даного приводу.

Цього ж дня був прийнятий «Закон про недоторканість членів Української Національної Ради»: «Члена Української Національної Ради не можна без її згоди в'язнити ані потягати до одвічальності за кари гідні вчинки в часі, коли сесія триває, хиба що приловить ся його на гарячій вчинку». УНРада мала право і звільнити свого члена з-під варті на час тривання сесії, навіть якщо він був засуджений³⁵. Отже, цей закон свідчить про беззаперечну владу УНРади на території ЗУНР і про підвладність їй судової системи краю. З іншого боку, прийняття такого

рішення не виключало, що галицькі політики, користуючись власним становищем, займалися протиправними діями. На мою думку, тільки відсутність значної кількості високоосвічених і політично підкованих людей дозволяла засудженим політикам відвідувати засідання УНРади.

Пізніше, 10 лютого, підписали «Закон про добове члена Української Національної Ради»³⁶. Члени УНРади отримували по 50 крон за перебування на засіданнях. Вони мали право безкоштовного проїзду на залізницях, а в разі їх відсутності отримували по 2 крони за кожен проїханий кілометр. Як бачимо, уже в період існування ЗУНР існувала оплата за відрядження та певні привілеї галицьких політиків у сфері транспорту.

У листопаді 1918 р. УНРада доручила Державному Секретаріату вжити необхідних заходів щодо об'єднання українських земель в одну державу. У результаті переговорів представники УНР і ЗУНР уклали й підписали у Фастові 1 грудня 1918 р. передвступний договір про злуку обох держав. У цьому документі наголошувалося: «Західно-Українська Народна Республіка заявляє цим непохитний намір злитись у найкоротшім часі в одну Велику державу з Українською Народньою Республікою — значить, заявляє свій намір перестати існувати, як окрема держава, а натомість увійти з усією своєю територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народню Республіку»³⁷.

На сесії УНРади 3 січня 1919 р. в Станіславові відбулася ратифікація Фастівської угоди. У рішенні наголошувалося: «Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення Українського народу проголошує торжественно зєдиненє з нинішнім днем Західно-Української Народної Республіки і Української Народної Республіки»³⁸. Були затверджені й інші положення, які обговорювалися 1 грудня 1918 р. у Фастові. Законодавча влада в Галичині до Установчих зборів мала належати УНРаді, а цивільна й військова адміністрація — Державному Секретаріатові³⁹.

22 січня 1919 р. відбулася історична подія в житті українців — століттями роз'єднані Галичина й Наддніпрянщина об'єдналися в одну державу. Л. Цегельський оприлюднив грамоту УНРади,

ухвалено 3 січня в Станіславові, і передав її В. Винниченку. Ф. Швець ознайомив присутніх з Універсалом Директорії про об'єднання УНР та ЗУНР: «Од нині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України — Західно-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Україна) і Наддніпрянська велика Україна... Однині є незалежна Українська Народна Республіка. Однині народ український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружними зусиллями своїх синів будувати нероздільну самостійну Державу Українську...»⁴⁰.

За умовами цього акту ЗУНР стала частиною УНР і отримала назву Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР), а державний секретар закордонних справ ЗОУНР Л. Цегельський ставав першим заступником міністра закордонних справ УНР. З ним мали узгоджуватися всі рішення щодо взаємовідносин України з Польщею, Румунією та Чехословаччиною⁴¹.

23 січня 1919 р. Трудовий Конгрес майже одногolosно ратифікував Акт злуки, надавши йому формальної легітимації. У результаті гострого обговорення 28 січня 1919 р. був ухвалений закон про форму української влади: «З огляду на небезпечний військовий час доручити владу і оборону краю Директорії УНР, яка, доповнена представником від Наддніпрянської України, до слідуєчої сесії Трудового Конгресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республіки, причім ці закони передаються на затвердження найблизчій сесії Трудового Конгресу»⁴². Також була вироблена резолюція, за якою влада передавалася до рук Малого Конгресу в складі 41 особи, а управління в межах Галичини, Буковини та Угорської України залишили місцевим органам⁴³.

9 лютого Державний Секретаріат прийняв рішення вимагати двох місць галичанам у складі Директорії і кількох міністерських «портфелів», але реалізувати його не вдалося через незацікавленість наддніпрянської влади. Лише 12 березня 1919 р. Є. Петрушевич увійшов до Директорії як представник Галичини⁴⁴. Пізніше даний орган вже ніколи не збирався в повному

складі, бо частина її членів на чолі з С. Петлюрою опинилася в Рівному, а Є. Петрушевич й О. Андрієвський самостійно займалися державними справами в Станіславові.

Отже, проведені заходи не утворили нової держави, а тільки намітили шлях до її заснування. Здійснити це мали Установчі Збори, час і спосіб скликання яких визначав уряд. ЗУНР стала називатися Західною областю Української Народної Республіки (ЗОУНР). Гербом ЗОУНР став тризуб замість лева. УНРада отримала формальну змогу впливати на політичне життя Наддніпрянщини через свого представника в Директорії. Навпаки, влада останньої не розповсюджувалася на західноукраїнські землі⁴⁵. Хоча формально обидві частини й об'єдналися в одне ціле, але кожна продовжувала проводити власний політичний курс. Наддніпрянці вели виснажливу боротьбу з більшовиками, а галичани оборонялися від поляків. Директорія не оголосила війни Польщі, хоча державний секретар М. Лозинський говорив, що вся УНР перебуває в стані війни з поляками, оскільки останні зайняли західні області Наддніпрянщини⁴⁶.

Не менш важливим вектором внутрішньої політики був економічний. Не викликає сумніву, що без проведення належних соціально-економічних реформ не можливе нормальне функціонування держави і, тим більше, підтримка влади населенням.

Для покращення фінансової ситуації галицької політики реорганізували Крайову дирекцію скарбу, у складі яких перебували Скарбова сторожа, Скарбова митниця, Державний касир і Державний контролер, яким став О. Саєвич. Головна організація знаходилася в Тернополі, а осередки діяли і в інших містах (Дирекції скарбів округів). Державні контролери повинні були стежити за розподілом коштів по зарплатах службовців та наглядати за діяльністю державних комісарів.

Згодом, 3 грудня 1918 р., Державний Секретаріат фінансів підпорядкував Дирекцію скарбів округів владі повітових комісаріатів, у Станіславові розпочалася реформація його структури. Це міністерство поділили на кілька відділів⁴⁷. Діяли секції безпосередніх податків та державних монополій⁴⁸. Об'єднаному

Державному Секретаріатові фінансів та торгівлі підлягали також митні уряди, так звана скарбова сторожа та уряди мір і ваги. Особова ж секція відала призначеннями на посади службовців усіх підпорядкованих органів.⁴⁹

Для запровадження жорсткого регулювання у сфері економіки й поповнення державної скарбниці було монополізовано продаж зерна, хлібопекарських виробів, великої і малої рогатої худоби, свиней, картоплі, шкіри, цигарок, спирту, соди, цукру, сірників, а також встановлено мито і монополні оплати з продажу тютюнових виробів, солі, цукру і пороху. Зокрема, розпорядок Державного Секретаріату фінансів від 1 грудня 1918 р. забороняв без дозволу продавати тютюнові вироби. Концесія терміном на три місяці в місцевостях з населенням понад десять тисяч мешканців коштувала підприємцеві 500 крон, від п'яти до десяти тисяч — 400 крон, в інших — по 300 крон. Тільки за тютюн уряд хотів отримати близько 100 млн крон річного доходу⁵⁰. 15 квітня встановлювалася державна монополія на заготівлю хліба і фуражу, тверді ціни на сільськогосподарські товари та вилучення лишків продукції. З метою ефективного впровадження в життя даної постанови створили при харчових управах продовольчі загони під командуванням воєнних старшин. Вони повинні були об'їхати всі двори і села дотичного округу та вилучати, за винятком необхідного мінімуму, усі залишки продуктів.⁵¹ Норма необхідного продовольства для держави дорівнювала половині пайка стрільця польової армії, а решту збіжжя вилучали за певну плату.⁵² Однак ціни на продукти, встановлені воєнною управою часто були дуже низькими, що звісно викликало незадоволення. Багато промислових товарів взагалі не потрапляло до продажу, а йшло на потреби УГА. Крім того, на селян встановлювалася підводна повинність, що зобов'язувала їх перевозити військо разом з фуражем. Часто воєнна влада зловживала становищем і використовувала свої права без стратегічних потреб. Тому 16 березня Державний Секретаріат військових справ змушений був регламентувати підводну повинність та встановити умови її оплати.

Загалом централізація економіки проводилася з метою забезпечення усім необхідним армії і населення. Восени 1918 р. західноукраїнська влада одержавила всі склади та запаси продовольчих і товарів першої необхідності, а колишнім власникам виплатила компенсацію⁵³. Отже, тепер населення отримало можливість продавати свої товари через відкриті державні магазини. Незважаючи на це, уже взимку відчувалася нестача харчів, особливо борошна і цукру, оскільки через Галичину проходив нескінченний потік колишніх військовополонених, яких треба було нагодувати, а також грабежі та численні захворювання. Тому навесні 1919 р. уряд ЗУНР змушений був піти на принциповий крок — введення двох пісних днів, який передбачав заборону продажу і вживання м'яса в середу і п'ятницю. Порушників чекав або штраф до 5 тисяч гривень, або арешт до 6 місяців.⁵⁴ Аби зменшити витрати зерна, влада не дозволяла випікання хлібу без обов'язкового вмісту різноманітних домішок, частіше картоплі та цукру⁵⁵.

21 лютого 1919 р. була прийнята постанова Державного Секретаріату землеробства і внутрішніх справ про примусовий обробіток землі. «Всі ґрунти, пригожі для рільничої культури мають бути управлені і нікому не вільно лишати придатного до культури ґрунту облогом».⁵⁶ Землі, які залишили поміщики або селяни, держава через спеціальні повітові чи громадські комісії передавала орендарям для обробітку. Вони, у свою чергу, сплачували відповідний чинш. Передбачалося покарання у вигляді арешту до шести місяців і штрафу до 50 тисяч крон тим, хто переховував пригожі для обробітку землі, насіння, живий і мертвий інвентар.⁵⁷ Такий вимушений захід був направлений, у першу чергу, на відбудову сільського господарства після Першої світової війни, так і для забезпечення населення, особливо армії, продовольством. Ці заходи так і не принесли бажаного результату, оскільки час збирання врожаю припав на відступ УГА за Збруч до Наддінпрянщини.

Незважаючи на недосконалий політико-правовий характер об'єднання, Директорія надавала значу фінансову допомогу Східній Галичині. Взимку для налагодження товарообміну між

Галичиною й Наддніпрянщиною було призначено Р. Трохименка «головноуповноваженим для постачання», якого вимагав Державний Секретаріат⁵⁸. Крім того 16 січня на «перешивку вузькоколіїних рейкових шляхів Галичини» виділено 5 млн гривень, а постановою Ради Міністрів 22 лютого ще 10 млн⁵⁹. Цього ж місяця для галичан через УНРаду було передано 7 млн. карбованців на продовольчі справи. А 13 лютого уряд УНР прийняв постанову про асигнування 22 мільйонів гривень для видачі допомоги українським культурним організаціям Галичини⁶⁰. У кінці лютого для держсекретаріату шляхів Галичини надано 17 млн гривень на експлуатацію залізниць, заготівлю палива й металу⁶¹. 13 березня 1919 р. Рада Народних Міністрів прийняла постанову про асигнування в розпорядження Ради державних секретарів ЗУНР 80 млн гривень на видачу певним категоріям державних службовців одноразової допомоги у зв'язку з дорожнечою⁶².

15 березня ухвалено низку законів, які також передбачали фінансову допомогу ЗОУНР. Зокрема, про надання 500 млн. гривень на відновлення помешкань і будівель, зруйнованих попередньою війною, про асигнування в розпорядження Ради Секретарів одноразово 130 млн гривень і, починаючи з 1 квітня 1919 р., по 30 млн гривень щомісяця на видачу пайків родинам мобілізованих стрільців.

За повідомленням газети «Нове життя» станом на 1 березня 1919 р. до Галичини прибуло 123 вагони борошна, 14 — збіжжя, 123 — цукру і 10 — з іншими продуктами. Лише за тиждень від 1 по 8 березня доставлено 262 вагони збіжжя, муки та цукру, з них 76 вагонів частково розділені між повітовими управами, а 168 ще залишилися на залізницях⁶³. Наступного тижня з Наддніпрянщини надійшло ще 193 вагони харчів.

З 16 по 23 березня 1919 р. урядом УНР передано «збіжжя, муки і цукру 114 вагонів; в магазинах зложено — 84 ваг., спеціальних військових транспортів пройшло по 23 марта — 181 вагонів. Позаяк до 16 березня населенню передано — 490 ваг., то загальна кількість ввезених до Галичини харчів ріжного рода досягне — 1168 вагонів або — 11.685.000 клг.»⁶⁴, — повідом-

ляло «Нове життя» від 3 квітня 1919 р. Газета «Република» зазначила, що до Галичини з Наддніпрянщини на початок квітня надійшло 1243 вагони продукції. Серед них 730 цукру, 213 борошна, 223 збіжжя й 127 інших продуктів⁶⁵.

Крім того, було асигновано низку цільових розпоряджень: для відродження товариства «Сільський господар» (2 млн гривень), для українського шкільництва й Національного музею у Львові (1 млн гривень) та відкрито кредит у розмірі 40 млн гривень для продовольчих операцій у Галичині, Буковині й Холмщині. Проте весною митний кордон між республіками так і не був ліквідований.

З наказу Головного Отамана морському міністру М. Білінському виділено 11 млн гривень для формування в Коломиї з галичан окремого морського полку⁶⁶. Для потреб Галицької армії управлінням начальника постачання впродовж першої половини 1919 р. видано 274 млн 68 тис. гривень⁶⁷. 25 березня була прийнята постанова про асигнування 200 тис. гривень Державному Секретаріату ЗОУНР на інформаційну просвітню роботу в армії Західного фронту. За згодою урядів УНР і ЗОУНР до Станіслава й Тернополя було евакуйовано Експедицію Заготовок Державних паперів і Відділ Державного Банку зі скарбовими цінностями, що сприяло інтеграції фінансових систем обох республік. Хоча місцеве населення так і не мало змоги залишати свої вклади в Державному Банку. З метою швидкого злиття фінансових структур і зближення УНР і ЗОУНР 4 квітня було прийнято закон про запровадження в обіг гривень. Відповідно до нього встановлювалося, що гривня дорівнювала вартості однієї австрійської крони, а карбованець двох. Проте це не змогло зупинити інфляції й місцева влада Тернополя, Збаража, Сокаля самостійно почала друкувати гроші на звичайному обгортковому матеріалі.

Гострою для ЗУНР залишалася земельна проблема. Більшість орних земель, пасовищ, водойм і лісів належали церкві та поміщикам, а інші вважалися дрібно земельними. Вирішення даного питання в умовах війни з Польщею і розрухи господарства, нестачі продуктів стало особливо актуальним і вимагало

від керманічів ЗУНР швидких, безпомилкових дій. З цією метою на січневій сесії УНРади була створена земельна комісія, до складу якої ввійшли С. Вітик, А. Шмігельський, П. Шеке-рик-Доників, Т. Старух, Л. Петрушевич, С. Онишкевич та інші. Дана організація прийняла ряд резолюцій стосовно проведення весняно-польових робіт, регламентування умов оренди землі.

30 січня на засіданні Державного Секретаріату земельних справ з метою юридичного супроводу земельної реформи було створено правничу комісію з 15 осіб на чолі з М. Мартинцем, на засіданні якої обговорено прийнятий 8 січня земельний закон Директорії. Галицьким лідерам не сподобалася реформа, здійснена в Наддніпрянській Україні. Вона не відповідала розвитку й традиціям західноукраїнських земель. Тому було вирішено готувати власний закон для Західної області УНР. 4 лютого на засіданні УНРади С. Голубович виклав наступні положення аграрної комісії: «1) Вивласнення більшої посілості через викуп; 2) визнається приватну власність; 3) буде встановлено мінімум непозбувальне; 4) право наслідства і обтяження буде обмежене; 5) більші лісні комплекси стануть державною власністю; 6) набувати землю мають право безземельні й малоземельні; 7) заплата за землю наступить дорогою індемнізацією»⁶⁸. На тому ж засіданні обговорили законопроекти про відбудову зруйнованих осель, купівлю й продаж тютюну. У своєму виступі депутат-селянин М. Королюк наголосив на недопустимості насильних реквізицій збіжжя на селі, мобілізації до війська вчителів народних шкіл, а Є. Петрушевич запропонував кама-сацію ґрунтів.

10 лютого правничу комісію розширили до 25 осіб, а наступного дня обговорили проект земельного закону ще раз. Депутат С. Данилевич пропонував схожий на радянський варіант проект, де землю передавали в колективне користування, якою розпоряджалися земельні ради вибрані місцевим населенням. Більшість же учасників відстоювала приватну власність, однак думки розділилися щодо максимальної її кількості. Одні пропонували 50, другі — 80–100 моргів.

Гостро постало питання про передачу землі найбіднішим селянам. О. Чайківський і А. Онищук запропонували її конфіскацію у великих власників, а не викуп. Цю ідею підтримали соціал-демократи. У той час член радикальної партії П. Шекерик-Доників висловив своє бачення, де пропонував аби селяни викупили свою землю, оскільки «знаємо, що доки не заплатимо, доти нашою не буде»⁶⁹.

3–7 березня відбулося чергове засідання земельної комісії, де М. Шаповал наполягав на прийнятті закону схожого з наддніпрянським, однак його погляди не підтримали галицькі політики. У результаті тривалого обговорення були прийняті «Основи земельного закону». Закінчувався документ наступними словами: «Наділення вивласненого землею має наступити аж по закінченню війни і по повороті жовнірів з фронту і полону». Для остаточного перетворення «Основ» у справжній закон була обрана субкомісія на чолі з Л. Бачинським. Проект неодноразово обговорювався на засіданнях політичних партій. 22 березня на спеціальному зібранні з цього приводу Л. Бачинський захищав проект земельного закону в Галичині, бо, за його словами, він відображав волю галицького селянства.

Дискусії, відсутність кардинальних рішень у економічній сфері шкодили західноукраїнській державності. Колишній секретар військових справ Д. Вітовський на засіданні УНРади 27 березня заявив, що «Національна Рада дотепер нічого не дала ані робітникам. Ані селянам, тому викликала незадоволення. Вона повинна розв'язатися, проголосивши восьмигодинний робочий день праці для робітників, ... порішивши, що земля великих власників переходить у власність селян...»⁷⁰

Нарешті 3 квітня проект земельного закону розглянуло засідання УНРади, а 14 квітня його ухвалили⁷¹. А. Горбачевський зазначив, що він «є ви слідом взаємного порозуміння, компромісу всіх партій, які може з забезпеченням партійних інтересів згодилися для загального добра на деякі уступки»⁷².

За законом панська й церковна земля мала бути конфіскована в земельний фонд ЗОУНР, яким до часу поділу між селянством

мали управляти обласна, повітові та громадські земельні комісії. Земля поміщиків, менша за встановлену норму, не підлягала конфіскації до скликання Союму. Таким чином, даний закон відрізнявся від законів Центральної Ради й Директорії, де конфіскації підлягали всі великі землеволодіння. Ліси ж переходили під управління повітів, а вода — громад.

У першу чергу передбачалося наділення землею жовнірів-рільників ЗОУНР, що «в її обороні проливали свою кров, або наслідком війни іншим чином стали неспосібними до праці, вдовиці і сироти по них, як також інші жертви сеї або все-світньої війни та прочих безземельних і малоземельних рільників». ⁷³ Даний розподіл відкладався на невизначений термін і не міг розпочатися «перед закінченням війни і поворотом жовнірів до бранців домів».

Селяни, що були незадоволені повільним просування вирішення земельної реформи почали самочинно ділити землю. Ця політика іноді підтримувалася стрільцями УГА. ⁷⁴ Місцевій владі УНРада надала право ув'язнювати на 6 місяців або штрафувати на суму 10 тисяч крон за самовільне захоплення земель, однак і це не дало позитивного результату. Така нетерплячість пов'язана з важким становищем селянства, що потерпало від військових дій, безкінечних ревізій та голоду. Зокрема, про це свідчить лист с. Бортники Тлумацького повіту до газети «Республіканець»: «Біля нас крайна біда. Нема що їсти, нема що і де засіяти і не маємо грошей на закупно харчів». ⁷⁵ Аналогічні скарги надходили зі Зборівського, Тернопільського та інших повітів.

Отже, земельний закон був надзвичайно прогресивним. Селяни могли отримати землю, вільно користуватися водоймами та пасовищами. З іншого боку, треба сказати про його половинчастість, оскільки не підлягали конфіскації всі поміщицькі землеволодіння й відкладалася на невизначений термін дата його впровадження. Так, галицькі політики дбали про своїх воїнів, що проливали кров за рідну землю, їхні сім'ї, але це не подобалося цивільному населенню. Адже отримавши землю,

вони могли приєднатися до активних борців за українську державність і допомагати продуктами харчування.

Поряд з цим лідери ЗУНР не поспішали проводити й реформування промисловості. Вони так і не наважилися націоналізувати підприємства, шахти та нафтові родовища, хоча й взяли їх під контроль Державного Секретаріату з публічних робіт. Під облік потрапили й усі приватні запаси будівельних матеріалів необхідних для відновлення краю, а також ліси. Тепер за вирубку у приватних власників держава платила певне відшкодування, а сім'ям військових і бідним відпускала дерево безкоштовно. 12 квітня юридично був оформлений перехід на 8 годинний робочий день⁷⁶. Цього ж дня УНРада прийняла постанову про святкування Першого травня як дня міжнародної солідарності трудящих⁷⁷.

Загалом, дані реформи були проведені надто пізно і уряд ЗОУНР втратив дорогоцінний час, а соціальна напруга зростала, про що свідчить діяльність опозиційного УНРаді Селянсько-робітничого союзу (СРС). Союз виступав за організацію робітників і селян у Ради, переобрання уряду й введення до УНРади представників СРС. УНРада змушена була прийняти низку вимог опозиції: проголошення земельного закону, встановлення 8-годинного робочого дня, вибори до сейму. Лише після квітневого Дрогобицького повстання робітників УНРада повела рішучу боротьбу з опозиції.

Весною 1919 р. галицький уряд провів ряд важливих реформ для підвищення власного рейтингу серед населення. 9 березня було звільнено всіх інтернованих римо-католицьких священників. Наступного дня Виділ УНРади оголосив амністію політичним в'язням засудженим до 1 листопада 1918 р. за державну зраду, образу імператора, бунтарство, шпіонаж, участь у таємних товариствах.⁷⁸ 8 квітня був прийнятий закон про громадянство: «Особи, як в часі оповіщення сього закону мають право своїни в одній з громад Західної Области Української Народної Республіки є горожанами (громадянами — Р.Т.) Української Народної Республіки». Громадяни Наддніпрянської України ставали також громадянами ЗОУНР. Служити ж у державних

установах дозволялося лише після прийняття відповідної присяги. «Чужинці», які не бажали жити в новій державі, мали право покинути територію ЗУНР⁷⁹.

Урядом ЗОУНР також були прийняті «Закон про скликання Союму Західно-Української Народної Республіки» (15 квітня 1919 р.) та «Про вибори (виборчу ординацію) до Союму ЗОУНР»⁸⁰. Вони стосувалися лише галицьких земель і не враховували загальні інтереси України. Законом передбачалося загальне, без статевої різниці, безпосереднє, таємне, пропорційне виборче право для громадян держави, яким виповнилося 20 років. Послом (депутатом — *P.T.*) міг бути громадянин держави, який досяг 28-річного віку. Позбавлялися виборчого права психічнохворі, кримінальні злочинці та особи, які раніше були засуджені за виступи проти виборчої свободи. Цікавим є останній пункт закону. У виборах не мали права брати участь громадяни, які більше двох разів були засуджені за пияцтво протягом останніх двох років. Очевидно, алкоголізм став гострою проблемою ще в роки Української революції 1917–1921рр.

Передбачалося, що в результаті червневих виборів буде сформований Союм у складі 226 послів — 160 українців, 33 поляків, 27 євреїв і 6 німців. Для національних меншин повинні створити виборчі округи.

Швидкий відступ УГА під натиском поляків завадив реалізувати дану реформу. До того ж, 9 червня 1919 р. сталася важлива подія, яка вплинула на подальший розвиток державної влади ЗУНР і на відносини з УНР. Перебуваючи в Заліщиках, Є. Петрушевич отримав важливий документ, у якому зазначалося: «З огляду на вагу хвилі й на небезпеку, яка грозить Вітчизні, для скріплення й одностайності державної влади Президія Виділу Укр. Національної Ради Західної Области Української Народної Республіки і Державний Секретаріат постановляють отсим надати право виконувати всю військову і цивільну владу, яку доси на основі конституції виконував Виділ Української Національної Ради і Державний Секретаріат д-рови Євгенови Петрушевичу як уповноваженому диктаторові»⁸¹.

Є. Петрушевич створив уряд Головноуповноваженого Диктатора, який фактично виконував функції міністрів. С. Голубович став головноуповноваженим внутрішніх справ, І. Мирон — шляхів, С. Витвицький — закордонних справ, отаман К. Долежалъ — директором військової канцелярії. 10 червня 1919 р. Диктатор Є. Петрушевич провів зміни в Начальній Команді армії. Генерал М. Омелянович-Павленко був звільнений, а головнокомандувачем призначено генерала О. Грекова.

Наддніпрянці звинувачували щойно утворену Диктатуру в нелегітимності прийняття цього рішення. Адже за нього мали проголосувати вісім державних секретарів ЗОУНР. Соціал-демократа С. Вітика цікавило, хто може її відкликати⁸². У відповідь Є. Петрушевич констатував, що, приймаючи Диктатуру, обумовив її функціонування. У разі покращення становища Західної області УНР вона буде ліквідована. Виділ і Державний Секретаріат продовжують існувати, але їх діяльність «завішена» та «після дотичного закону веде і заступає Президію Виділу У.Н.Ради лише сам президент У.Н.Ради»⁸³.

15 червня 1919 р. від проводу ЗОУНР до уряду УНР надійшло повідомлення про призначення Є. Петрушевича диктатором⁸⁴. Через день на засіданні Ради Міністрів було вирішено вимагати від Директорії виклику Є. Петрушевича для пояснень у цій справі⁸⁵. Оскільки наддніпрянське керівництво вважало, що з припиненням існування УНРади й Державного Секретаріату влада формально перейшла до уряду УНР, то Кабінет Міністрів 25 червня прийняв постанову про призначення представників урядових органів у Галичині й переведення грошового асигнування через Головне командування Армії УНР. 27 червня 1919 р. С. Петлюра направив телеграму Є. Петрушевичу із запрошенням на засідання Директорії до Кам'яця-Подільського⁸⁶.

Диктатор відповів, що через становище на фронті й приїзд місії Антанти не може прибути до Кам'яця. Він телеграфував: «Якщо лиш мій виїзд стане можливим радо приїду, щоби положити кінець без основним і для обох сторін шкідним непоро-

зумінням»⁸⁷. Напевно, він не хотів іти на компроміс із С. Петлюрою або ж не виключав свого арешту.

У відповідь на проголошення Є. Петрушевича Диктатором, 4 липня 1919 р. в складі уряду УНР був утворений керівний орган у справах Галичини. «Відповідно до актів 3 і 22 січня 1919 року про злуку Української Народної Республіки з Галичиною, в складі Міністерства Української Народньої Республіки утворити Міністерство Західної Области (Галичини), через яке відбуваються всі урядові зносини з Галичиною». Воно мало складатися з міністра та його помічника й чотирьох департаментів: фінансового, товарообміну, комунікацій та військового постачання. На чолі міністерства став галицький діяч С. Вітик⁸⁸.

У той же час Є. Петрушевича було позбавлено членства в Директорії. Колишній старшина УСС І. Сіяк хотів заарештувати Диктатора за допомогою залізничного куреня. Проти нього вислали одну з військових частин ЗОУНР, і він був змушений повернутися до Кам'янця. Прибувши до міста, І. Сіяк перейменував «Залізничну Сотню» на «Залізничну дивізію» й переманив до неї галицьку старшинську школу. 23 липня НКГА звернулася до штабу Дієвої армії з вимогою видати І. Сіяка для військового суду як дезертира⁸⁹. Проте його було визнано народним героєм і відмовлено в передачі як громадянина УНР. І. Сіяк, довідавшись про це рішення Ради Міністрів, намагався арештувати ще й все командування НКГА в Кам'янці. Та цього також не вдалося зробити. Коли ж галичани вирішили його схопити, він змушений був втікати⁹⁰.

Проголошення Диктатури українським політикумом було сприйняте неоднозначно. Галичани захищали Є. Петрушевича, і цей політичний акт вважали законним. Зокрема, М. Лозинський, аналізуючи постанову від 9 червня, відзначив, що «наука державного права признає стан найвисшої державної конечности, в яким той, хто має владу, має моральне право вийти поза межі закона, коли сього вимагає оборона держави»⁹¹. Тому цілком зрозуміло, чому Є. Петрушевич став Диктатором.

Таким чином, наддніпрянські діячі та галицькі соціал-демократи негативно оцінили щойно утворену диктатуру Є. Петру-

шевича. У той же час 7 травня вступив у дію «Закон про зміни в персональному складі Директорії», коли С. Петлюра фактично перебрав на себе диктаторські повноваження.⁹²

Кінець весни-початок літа 1919 р. відзначився погіршенням політичної й військової ситуації для українських республік. Широкомасштабний наступ — поляків і більшовиків — змусили Галицьку й Наддніпрянську армії відступити аж до Збруча. А українській владі, оточеній з усіх боків ворогами, не маючи зовнішньої підтримки, потрібно було рятувати українську державність. У результаті переговорів з С. Петлюрою 14 липня 1919 р. Є. Петрушевич остаточно вирішив перевести за Збруч війська та уряд.

Отже, утворена в результаті листопадової революції ЗУНР за своєю сутністю була демократичною республікою. У державі існував поділ на законодавчу, виконавчу та судову влади. Численні закони, прийняті політиками ЗУНР, свідчили про їхню глибоку обізнаність з правом провідних європейських держав і були спрямовані на панування принципів демократизму, рівності, забезпеченні прав і свобод громадян.

Звісно, що в умовах війни з Польщею не вдалося втілити всі законопроекти в життя. Галицькі політики не були позбавлені певних недоліків, що іноді заважало цілеспрямованому державному будівництву. Незважаючи на це, становлення державності ЗУНР у складних воєнно-політичних обставинах заслуговує тільки на позитивні оцінки.

Економічна політика уряду ЗУНР головним чином була спрямована на забезпечення продовольством і фінансами Галицької армії, яка вела тяжкі бойові дії проти поляків. Велику роботу Державний Секретаріат зробив і для покращення становища робітників та селян. У той же час керівництву ЗУНР притаманне певне коло недоліків. Земельний закон, який необхідно було обговорити й швидко прийняти, розроблявся досить повільно й залишився незавершеним. Крім того, посилювало соціальне напруження і монополія держави на предмети харчування, що не давала можливості покращення майнового становище населення.

Акт злуки, який мав би змінити організаційну структуру західноукраїнської держави, залишився лише декларацією. Хоча ЗУНР і стала областю УНР, однак наддніпрянський уряд не мав ніякого впливу на землі Східної Галичини, не були створені загальнонаціональні органи влади. Швидше це нагадувало конфедеративне об'єднання. Однак не можна зменшувати тієї ролі, яку відіграв Акт соборності в історії України. Адже він засвідчив про споконвічне прагнення українців жити в одній незалежній державі.

¹ *Стахів М.* Західна Україна. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923. — Т. 2–5. — Скрантон, 1958–1960; *Шевчук С.* Пора сказати правду про наші визвольні змагання добитися волі для Галицької землі, 1918–1939. — Торонто, 1965; *Ярославин С.* Визвольна боротьба на Західноукраїнських землях у 1918–1923 роках. — Філадельфія, 1956.

² *Тищик Б. Й.* Західно-Українська Народна Республіка (1918–1923 рр.). Історія держави і права. — Львів, 2005; *Литвин М. Р., Науменко К. Є.* Історія ЗУНР. — Львів, 1995; *Макарчук С. А.* Українська республіка галичан: нариси про ЗУНР. — Львів, 1997; *Гай-Нижник П.* УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917–1920 рр.). — К., 2010.

³ Діло. — 1918. — 22 жовтня.

⁴ Боротьба. — 1919. — 29 жовтня

⁵ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф.1. — Оп.52. — Спр.2859. — Арк.14–15.

⁶ Діло. — 1918. — 2 листопада

⁷ Там само

⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали: в 5 т. / Кер. роботи і відп. ред. О. Ю. Карпенко. — Т. 1. — Івано-Франківськ, 2001. — С.336.

⁹ Діло. — 1918. — 6 листопада

¹⁰ Україна (Жовква). — 1918. — 16 листопада

¹¹ *Солдатенко В., Савчук Б.* Галицька армія у Наддніпрянській Україні. — К., 2004. — С.31.

¹² Діло. — 1918. — 30 жовтня

¹³ Українське слово. — 1918. — 30 жовтня; Діло. — 1918. — 31 жовтня

¹⁴ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 2. — Івано-Франківськ, 2001. — С.22

¹⁵ ДАЛО. — Ф.1259. — Оп.1. — Спр.1. — Арк.2.

¹⁶ *Футулуйчук Д.* Жандармерія ЗУНР: до історіографії проблеми // 36. навч.-метод. матеріалів і наук. ст. Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2003. — Вип. 8. — С. 114–118.

¹⁷ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові). — Ф. 309. — Оп.1. — Спр.1871. — Арк.17.

¹⁸ Там само. — ф.581. — Оп.1. — Спр.206. — Арк.32.

¹⁹ Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Вип.3. — 2 марта. — С. 20–21.

²⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф.2192. — Оп.2. — Спр.3. — Арк. 35.

²¹ Діло. — 1918. — 15 листопада.

²² *Литвин М., Науменко К.* Вказ. праця. — С. 75.

²³ Діло. — 1918. — 18 листопада

²⁴ ЦДІА України у Львові. — Ф.581. — Оп.1. — Спр.96. — Арк.12.

²⁵ Там само. — Спр. 146. — Арк. 48–48 зв.

²⁶ Там само.

²⁷ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 2. — С. 43–44.

²⁸ Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Вип. 4. — 17 марта. — С. 27–28.

²⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 2. — С.132.

- ³⁰ Діло. — 1918. — 16 листопада.
- ³¹ ЦДІА України у Львові. — Ф.309. — Оп.1. — Спр.1871. — Арк.81.
- ³² Нове життя. — 1919. — 7 січня.
- ³³ ЦДАВО України. — Ф.2192. — Оп.2. — Спр.3. — Арк.1зв.
- ³⁴ Вістник державних законів і розпорядків Західної Області Української Народної Республіки. — 1919. — Вип.1. — 31 січня. — С.2-3.
- ³⁵ Там само. — С.3.
- ³⁶ Там само. — Вип.3. — 2 марта. — С.7.
- ³⁷ Винниченко В. Відродження нації : В 3 ч.. — К.; Відень, 1920. — Ч. 3. — С.154-156.
- ³⁸ ЦДАВО України. — Ф.2192. — Оп.2. — Спр.3. — Арк.1.
- ³⁹ ЦДІА України у Львові. — Ф.760. — Оп.1. — СПр.17. — Арк. 2-3.
- ⁴⁰ Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920 рр: Документи і матеріали: у 2 т., 3 ч. — К., 2006. — Т. 2. — С.441.
- ⁴¹ Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні пов'язані з Першим листопада 1918 р. — Л., 2003. — С.251.
- ⁴² Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки... — Т. 2. — С. 467.
- ⁴³ Христюк П. Замітки й матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр.: У 4 т. — Т. 4. — Відень, 1922. — С. 66.
- ⁴⁴ ЦДАВО України. — Ф.1065. — Оп.1. — Спр.38. — Арк.3.
- ⁴⁵ ЦДІА України у Львові. — Ф.581. — Оп.1. — Спр.118. — Арк.1
- ⁴⁶ Лозинський М. Галичина в роках 1918–1920. — Нью-Йорк, 1970. — С.72.
- ⁴⁷ Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Зах. Укр. Нар. Республіки. — Станиславів, 1918. — С. 11.
- ⁴⁸ Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки. — С. 38.

- ⁴⁹ Ярославин С. Вказ праця. — С. 118.
- ⁵⁰ Павлишин О. Фінансова система та грошовий обіг у Західно-Українській Народній Республіці. — С. 347.
- ⁵¹ Вістник Державного секретаріату військових справ. — 1919. — Вип.10. — С.5.
- ⁵² Там само
- ⁵³ Тищик Б.Й. Вказ праця. — С.253
- ⁵⁴ Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Вип.8. — 30 цвітня. — С. 57.
- ⁵⁵ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 2. — С. 341–342.
- ⁵⁶ Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Вип.3. — 2 марта. — С.18.
- ⁵⁷ Там само. — С.19.
- ⁵⁸ ДАЛО. — Ф.257. — Оп.1. — Спр.36. — Арк.9зв.-10.
- ⁵⁹ ЦДАВО України. — Ф.1065. — Оп.1. — Спр.282. — Арк.1-4.
- ⁶⁰ Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. — 1919. — 2 березня. — Вип. 12. — С.96.
- ⁶¹ ЦДАВО України. — Ф.1065. — Оп.1. — Спр.271. — Арк.1.
- ⁶² Там само. — Спр.267. — Арк.1.
- ⁶³ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т. 3., Кн. 1. — С. 79, 81.
- ⁶⁴ Там само. — С.89.
- ⁶⁵ Републіка. — 1919. — 10 квітня.
- ⁶⁶ ДАЛО. — Ф.257. — Оп.1. — Спр.158. — Арк.10.
- ⁶⁷ ЦДАВО України. — Ф.1065. — Оп.1. — Спр.66. — Арк.3.
- ⁶⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т.2. — С.195.
- ⁶⁹ Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія. До 90-річчя утворення. — Львів, Івано-Франківськ, 2008. — С. 198.
- ⁷⁰ Републіка. — 1919. — 29 березня

- ⁷¹ Нове життя. — 1919. — 3 люте.
- ⁷² Західно-Українська Народна Республіка: Ілюстрована історія. До 90-річчя утворення. — Львів, Івано-Франківськ, 2008. — С.200.
- ⁷³ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923... — Т.2. — С.351.
- ⁷⁴ *Васюта І.К.* Галицько-волинське село між світовими війнами: монографія. — Львів, 2010. — С.154.
- ⁷⁵ Республіканець. — 1919. — 17 квітня.
- ⁷⁶ Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Вип.8. — 30 цвітня. — С.59.
- ⁷⁷ Там само. — 1919. — Вип.8. — 30 цвітня. — С.63.
- ⁷⁸ Републіка. — 1919. — 16 марта.
- ⁷⁹ Вістник державних законів і розпорядків Західної Облaсті Української Народної Республіки. — 1919. — Вип.9. — 5 мая. — С.69.
- ⁸⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф.581. — Оп.1. — Спр.96. — Арк. 15–19.
- ⁸¹ ЦДАВО України. — Ф.2192. — Оп.1. — Спр.1. — Арк.13.
- ⁸² Там само. — Ф.3933. — Оп.1. — Спр.17. — Арк.5.
- ⁸³ Український козак. — 1919. — 27 червня.
- ⁸⁴ ЦДАВО України. — Ф.1065. — Оп.1. — Спр.11. — Арк.25.
- ⁸⁵ Там само. — Спр.14. — Арк.148.
- ⁸⁶ Там само. — Спр.6. — Арк.27.
- ⁸⁷ Там само. — Ф.2192. — Оп.1. — Спр.2. — Арк.132.
- ⁸⁸ Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. — 1919. — Вип. 28. — 1 серпня. — С. 202.
- ⁸⁹ ЦДАВО України. — Ф.2192. — Оп.1. — Спр. 3. — Арк. 236.
- ⁹⁰ *Шухевич С.* Спомини з української-галицької армії (1918–1920). — Ч. 3. — Львів, 1929. — С. 5–6.
- ⁹¹ *Лозинський М.* Вказ. праця. — С.107.
- ⁹² Вістник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. — 1919. — Вип. 22. — 11 липня. — С. 153.